

Lapsiasiavaltuutetun lausunto kansallisesta lukutaitostrategiasta 2030

Viite: OPH-3758-2021

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi strategiaa yleissopimuksen näkökulmasta.

Lausunto on annettu lausuntopalvelu.fi:ssä 14.10.2021.

Strategian keskeinen sisältö

Kansallisen lukutaitostrategian tavoitteena on vahva, monipuolinen ja osallistava lukemisen kulttuuri, joka vahvistaa menestyvää Suomea ja sen kansalaisten hyvää elämää. Kansallinen lukutaitostrategia pohjautuu kolmeen suuntaviivaan: 1) Luodaan lukutaitotyölle rakenteet 2) Vahvistetaan lukutaito-osaamista ja 3) Innostetaan lukemaan. Kansallisen lukutaitostrategiaan pohjautuvassa lukutaito-ohjelmassa tarkennetaan toimenpiteet ja vastuutahot.

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Lukutaito on lapselle tärkeä perusvalmius, joka vaikuttaa keskeisesti muun muassa lapsen mahdollisuuksiin kouluttautua sekä toimia turvallisesti digiympäristössä.
- Lukutaidon eriytymisen yhteen kurominen edellyttää kohdennettuja toimenpiteitä lukutaitostrategiaan pohjautuvassa lukutaito-ohjelmassa.
- Lapset lukevat enenevässä määrin tekstejä digitaalisessa ympäristössä, ja digilukutaidon vahvistaminen on siksi erityisen tärkeää.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Lapsella on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen (jälj. LOS) 28 artiklan mukaan oikeus saada opetusta. Artiklan kohdassa 3 painotetaan erikseen lukutaidottomuuden poistamisen tärkeyttä. YK:n lapsen oikeuksien komitea (jälj. LOS-komitea), joka valvoo yleissopimuksen toimeenpanoa, on korostanut, että koulutuksella tulisi taata se, että jokainen lapsi oppii välttämättömät elämäntaidot ja ettei yksikään lapsi lähde koulusta ilman valmiuksia selviytyä haasteista, joita hän voi odottaa joutuvansa kohtaamaan elämänsä aikana. Näihin perusvalmiuksiin kuuluu mm. lukutaito.¹

Lapsiasiavaltuutettu pitää erittäin myönteisenä, että lähtökohdaksi kunnissa tehtävään lukutaitotyöhön esitetään, että lukutaitotyötä tehdään yhdessä muun muassa lasten ja nuorten kanssa (s. 23). Suoraan lapsilta saatava tieto on ensiarvoisen tärkeää pohdittaessa syitä esimerkiksi sille, miksi lapset eivät innostu lukemisesta.

Lukutaidon eriytyminen

Lapsiasiavaltuutettu on huolestuneena kiinnittänyt huomioita siihen, että koululaisten lukutaito on heikentynyt ja että taidot ovat jonkin verran eriytyneet eri ryhmien välillä.² Myös lukutaitostrategiassa tunnistetaan se, että lukutaidon taso vaihtelee eri ryhmien välillä (s. 7). Koulutuksellisen yhdenvertaisuuden kannalta on hyvä, että lukutaitostrategiassa kiinnitetään erityistä huomiota ryhmiin, joissa puutteellinen lukutaito korostuu (ks. esim: s. 17–18). Lisäksi lapsiasiavaltuutettu pitää myönteisenä, että lukutaitostrategiassa on korostettu varhaisten kokemusten merkitystä hyvän lukutaidon kannalta (ks. esim: s. 6–7, 15, 18).

Lukutaitostrategiassa on huomioitu muun muassa eri kieliryhmiin kuulumisen tai iän vaikutukset lukutaitoon ja lisäksi on todettu ohimennen sukupuolen vaikutus lukutaitoon (s. 11–12). Lapsiasiavaltuutettu on pitänyt huolestuttavana muun muassa sukupuolten välisiä eroja lukutaidossa, erityisesti PISA-tutkimuksiin pohjautuvaa tietoa siitä, että noin joka kahdeksas 15-vuotias poika on Suomessa toiminnallisesti lukutaidoton eli oppilaalla ei ole edellytyksiä toisen asteen opintoihin tai työelämään.³ Lisäksi on erittäin huolestuttavaa, että heikkojen lukijoiden osuus on kasvanut selkeästi ja että sukupuolten väliset erot lukutaidoissa ovat suuremmat, kuin muissa OECD-maissa.⁴ Nuoret, joilla on heikko lukutaito, ovat vaarassa syrjäytyä opinnoista ja työelämästä⁵, eli tähän eriytymiseen tulisi ehdottomasti kiinnittää huomiota.

Monilukutaito

Nyt käsillä olevassa strategiassa puhutaan monilukutaidosta (s. 9–10), johon lapsiasiavaltuutettu tulkitsee esimerkiksi digilukutaidon läheisesti liittyvän. Digilukutaito sekä medialukutaito ovat taitoja, joilla on enenevässä määrin merkitystä nyky-yhteiskunnassa.⁶ Digilukutaito on edelleen korostunut covid-19-pandemian myötä, lasten viettäessä yhä enemmän aikaa digitaalisilla alustoilla.

Myös LOS-komitea on painottanut erityisten toimien tärkeyttä digitaalisen lukutaidon takamiseksi.⁷ Sopimusvaltioiden tulisi levittää tietoa lasten oikeuksista digitaalisessa ympäristössä ja järjestää niihin liittyviä tietoisuutta lisääviä kampanjoita.⁸ Sopimusvaltioiden tulisi lisäksi varmistaa, että digitaalista lukutaitoa opetetaan kouluissa osana perusopetuksen opetussuunnitelmaa koko kouluajan esikoulutasolta lähtien.⁹

Lasten digilukutaidon vahvistaminen on ehdottomasti hyvä asia, mutta samalla on muistettava, että erilaisten tekstien arvioiminen kriittisesti on todella hankalaa etenkin nuoremmille lapsille sekä niille, joiden kielitaito on välttävää. Lukutaitostrategiassa monilukutaitoa kuvataan siten, että se tarkoittaa *”kykyä tarkastella kaikkia sisältöjä kriittisesti eli arvioida niiden luotettavuutta, alkuperää ja ilmaisukeinoja. Monilukutaitoon kuuluu tekstin kontekstin ymmärtäminen: tekstillä on aina joku laatija, ilmestymisympäristö ja tavoitteet, jotka vaikuttavat sisältöön ja ilmaisumuotoon”* (s. 9). On tärkeää, ettei lasten kriittisten lukutaitojen alleviivaaminen johda siihen, että digitaalisen ympäristön sisällöntuottajan, alustan ylläpitäjän tai muun vastaavan toimijan vastuuseen ei kiinnitetä tarpeeksi huomiota. Lasten omaa vastuuta ei voida missään tapauksessa korostaa niissä tilanteissa, joissa he joutuvat epäasiallisen käytöksen kohteeksi digitaalisilla alustoilla. On siis tärkeää, että lapset ymmärtävät digilukutaidon opetuksen sisällön siten, että digitaalisilla alustoilla on hyvä olla valppaana, mutta heihin kohdistuva epäasiallinen toiminta ei koskaan ole lasten inhimillisestä varomattomuudesta tai taitojen puutteesta johtuvaa.

Digilukutaidon lisäksi laajasti käsitettävän lukutaidon tärkeitä osa-alueita ovat muun muassa terveyden lukutaito¹⁰, jonka parantamisella voidaan pyrkiä terveyserojen kaventamiseen sekä finanssilukutaito, joka on keskeinen taito modernissa yhteiskunnassa selviytymiseen.¹¹ Myös lapsiasiavaltuutettu on kiinnittänyt huomiota talousosaamisen tärkeyteen ja siihen, että *”[N]uoret ovat erilaisessa asemassa siinä suhteessa, minkälaisia valmiuksia ja tukea nuoret saavat oman talouden hoitoon”*.¹² Suomessa oli ulosottoimien kohteena yli 1000 alaikäistä vuonna 2020¹³ ja myös tämä korostaa finanssilukutaidon vahvistamista jo lapsuudessa. Näitä

näkökohtia tulisi selkeämmin tuoda esiin myös osana lukutaitostrategiaa tai vaihtoehtoisesti painottaa selkeästi sitä, mitä ”monipuoliseen lukutaitoon” tai ”monilukutaitoon” ei kuulu.

Jyväskylässä 14.10.2021

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Sonja Vahtera
Lakimies

¹ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 1 (2001) 29 artiklan 1 kohta: Koulutuksen tavoitteet (CRC/GC/2001/1), kohta 9.

² Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2016: Eriarvoistuva koulu, Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2016:1, s. 20. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-500-3>.

³ Ibid. s. 40.

⁴ Lapsen etua etsimässä: Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2020, Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2020:2, s. 42. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-919-3>.

⁵ Vettenranta, J., Välijärvi, J., Ahonen, A., Hautamäki, J., Hiltunen, J., Leino, K., Lähteinen, S., Nissinen, K., Nissinen, V., Puhakka, E., Rautopuro, J., Vainikainen, M. PISA ensituloksia – opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:41, s. 38. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-436-8>.

⁶ OECD:n tutkimusten mukaan OECD-alueella asuvien lasten digitaalisessa ympäristössä viikoittain viettämä keskimääräinen aika on kasvanut vuodesta 2015 neljällä tunnilla verrattuna vuoteen 2018. Ks. Burns, T. and F. Gottschalk (2020), Education in the Digital Age: Healthy and Happy Children, Educational Research and Innovation, OECD Publishing, Paris, Part I, Chapter 3. Saatavilla: <https://doi.org/10.1787/1209166a-en>.

⁷ YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentti nro 25 (2021) digitaaliseen ympäristöön liittyvistä lapsen oikeuksista (CRC/C/GC/25), kohta 11.

⁸ CRC/C/GC/25, kohta 32.

⁹ CRC/C/GC/25, kohta 104.

¹⁰ Joka kymmenes suomalaisista nuorista koki terveyden lukutaitonsa alhaiseksi. Ks. Paakkari, O., Torppa, M., Villberg, J., Kannas, L., & Paakkari, L. (2018). Subjective health literacy among school-aged children. Health Education, 118(2), 182-195. Saatavilla: <https://doi.org/10.1108/HE-02-2017-0014>.

¹¹ OECD on painottanut finanssilukutaidon tärkeyttä jo lapsilla. Ks. esim: <https://www.oecd.org/finance/financial-education-and-youth.htm>.

¹² Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2018: Köyhyydellä ei leikitä, Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja: 2018:3, s. 27. Saatavilla: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-687-1>.

¹³ Ulosotto Suomessa 2020 -tilasto, s. 25–26. Saatavilla: <https://www.ulosottolaitos.fi/fi/index/ulosottolaitos/julkaisutjaasiakirjat/tilastot.html>.